

BIBΛΙΟ

ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ ΕΥΑΙΣΘΗΣΙΑΣ Το βιβλίο στο νυστέρι της πολιτικής ορθότητας Συγγραφείς και εκδότες μας μίλησαν για τις «διορθώσεις» σε διάσημα

Το ΔΗΜΗΤΡΗ ΚΑΡΑΘΑΝΟΥ

Σάλος που δεν λείπει να κοπιάσει έχει ξεσπάσει στον κόσμο του βιβλίου αφότου η πολιτική ορθότητα αποφάσισε να «ξαναγράψει» τα έργα του Ρόαλντ Νταλ, αντικαθιστώντας τις αναφορές που μπορεί να θεωρηθούν προσβλητικές από το σύγχρονο κοινό. Σειρά στην κομποραπτική των αναγνωστών ευαισθησίας πήραν δεκατέσσερα έργα του Ιαν Φλέμινγκ με πρωταγωνιστή τον Τζέιμς Μποντ, στις επανεκδόσεις των οποίων θα απαλειφθούν ξεπερασμένα στερεότυπα και ρατσιστικές εκφράσεις, ενώ από την αμφιλεγόμενη διαδικασία θα περάσουν και τα «προβληματικά σημεία» στα βιβλία της Άγκαθα Κρίστι. Η διαμάχη θέτει αντιμετώπους αυτούς που υποστηρίζουν ότι δε νοείται στη σημερινή κοινωνία να αναπαράγεται γλώσσα που αναφέρεται με μειωτικό τρόπο στο βάρος, την ψυχική υγεία, το φύλο ή τη φυλή ενός ατόμου, ενώ όσοι διακρίνουν τους κινδύνους και τις προεκτάσεις της πρακτικής αυτής ανταπαντούν ότι αποτελεί παραχάραξη πνευματικού έργου και επίθεση στην ελευθερία του λόγου.

Τι αποτελέσματα θα έχει αυτό το ηθιολογικό φιλτράρισμα διάσημων λογοτεχνικών έργων, τα οποία δεν αντανακλούν ενδεχομένως τις σύγχρονες αντιλήψεις χωρίς να παύουν, ωστόσο, να αποτελούν πολιτιστική κληρονομιά; Προκειμένου να δούμε ψύχραιμα το φαινόμενο, ζητήσαμε τις σκέψεις των ανθρώπων του βιβλίου.

Τα κείμενα πρέπει να διαβάζονται «μέσα» στην εποχή τους

«Η πλάκα είναι ότι ειδικά η Άγκαθα Κρίστι μάς φαινόταν, όταν τη διαβάζαμε έφηβοι, υπερβολικά καθώς πρέπει, έως και αποστειρωμένη. Ειλικρινά αναρωτιέμαι ποιες γνώσεις της θα στρογγυλέψουν οι "αναγνώστες ευαισθησίας"» λέει ο συγγραφέας **Χρήστος Χωμενίδης**. Σύμφωνα με τον ίδιο, «το ζήτημα, στην πραγματικότητα, αγγίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα. Το δικαίωμα στο έργο, το οποίο αποτελεί προέκταση της προσωπικότητας και πρέπει να γίνεται σεβαστό και μετά τον θάνατο του δι-

μοιργού. Ποιος δίνει άδεια, εννοώ, στον κάθε εκδότη, στον κάθε επιμελητή, να παρεμβαίνει αυτοβούλως και να αλλάξει έστω και ένα κόμμα από τα βιβλία δίχως τη συναίνεση του συγγραφέα».

Ο **Γιώργος Σκαμπαρδώνης**, του οποίου το νέο μυθιστόρημα «Ηλιος με ξιφολόγχες» κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Πατάκι, τοποθετείται ως εξής: «Πρόκειται για ακρωτηριασμό κι ακύρωση του έργου τέχνης από ντεκαφεινέ Ιεροεξεταστής. Τι θέλουν; Κέρατο χωρίς σεξ; Να φτιάχνουμε σκορδαλιά με στέβια».

Η υπεύθυνη έκδοσης λογοτεχνικών βιβλίων των εκδόσεων Μεταίχιο, **Στέλα Ζουμπουλάκη**, παρακολουθεί στενά τη συζήτηση για το αν οι παρεμβάσεις αυτές ακολουθούν τη γραμμή της πολιτικής ορθότητας ή ξεπερνούν το όριο και καταλήγουν σε μια μορφή λογοκρισίας. Σύμφωνα με την ίδια, «η επικριόμενη λείανση των κειμένων από τους "αναγνώστες ευαισθησίας" μας οδηγεί τελικά στο να παρεμβαίνουμε αδιάκριτα σε λογοτεχνικά έργα του παρελθόντος, προσαρμόζοντας τα και προσπαθώντας να τα ξαναγράψουμε με τους όρους του σήμερα, όπως όμως το κρίνουμε εμείς και όχι ο συγγραφέας τους. Και αυτό δεν αφορά μόνο αυτά τα κείμενα – για τα οποία προφανώς ο συγγραφέας δεν μπορεί να ερωτηθεί – που με τις παρεμβάσεις αυτές τα ξεκόβουμε και εντελώς από την ιστορικότητά τους, αλλά και κείμενα που γράφονται τώρα. Πόση ελευθερία δίνεται έτσι στον συγγραφέα να εκφραστεί ελεύθερα και να γράψει με τον τρόπο που εκείνος θέλει; Νομίζω πως προκειμένου αποφευχθεί η ένταση, να διευρυνθεί το κοινό, να διασφαλιστεί πως καμία κοινωνική ή φιλετική ομάδα δεν θα δυσαρπστηθεί οδηγούμαστε σε ένα είδος

λογοκρισίας και φτάνουμε σε παρεμβάσεις στα κείμενα που αγγίζουν το όριο της υπερβολής».

Η **Αγγέλα Σωτηρίου**, διευθύντρια εκδοτικού τμήματος των εκδόσεων Ψυχογίος, υπό τη στέγη των οποίων κυκλοφορεί στη χώρα μας και το έργο της Άγκαθα Κρίστι, υπογραμμίζει τα εξής: «Οι συγγραφείς δε δημιουργούν εν κενώ. Τα έργα τους αντικατοπτρίζουν τις συνθήκες και την εποχή στην οποία ζουν. Η πρόσληψη του έργου τους από μεταγενέστερες γενιές διαμορφώνεται βέβαια, ανάλογα επίσης με τις συνθήκες στις οποίες αυτές ζουν. Επομένως ούτε η ιστορικότητα ενός κειμένου μπορεί να παραβλεφθεί ούτε όμως και η διαφορετική ανάγκωσή του υπό άλλο πρίσμα να αγνοηθεί».

Μπορούν τα βιβλία να γίνουν «κατάλληλα» για το σύγχρονο κοινό;

«Ποιο άραγε το βαθύ κίνητρο των φανατικών της πολιτικής ορθότητας στη λογοτεχνία;», λέει ο **Χρήστος Χωμενίδης**, όταν του θέσαμε την υπόθεση τι θα απέμενε από ένα βιβλίο του Τζέιμς Ελρσί χωρίς την προσβλητική ορολογία. «Να μη σοκάρουν το αναγνωστικό κοινό; Να το πείσουν πως ζούμε σε έναν κόσμο αγγελικά φτιαγμένο, όπου δεν υπάρχουν ρατσιστές και σεξιστές και εγκληματίες; Εάν να, αντί να λειτουργούν τα μυθιστορήματα του Τζέιμς Ελρσί, κάλλιο να απαγόρευαν συλλήβδην την αστυνομική λογοτεχνία. Και να επέτρεπαν μόνο ηθικοπλαστικά βιβλία με πανάγαθος ήρωες...».

«Ένας συγγραφέας πρέπει να μπορεί να γράψει ανεμπόδιστα» συμπληρώνει η **Στέλα Ζουμπουλάκη**. «Να αποφασίζει ο ίδιος με ποιον τρόπο θα χειριστεί το κείμενό του και τη γλώσσα των πρώτων του και τι υφός θα ακολουθήσει. Και αποκεί και πέρα είναι στο χέρι του κάθε αναγνώστη να κρίνει και να φιλτράρει αυτό που διαβάζει, να αποφασίζει αν του κάνει ή όχι. Η λογοτεχνία, όμως, καλό είναι να χρησιμοποιεί μια γλώσσα ζωντανή. Κάθε ήρωας έχει την ιστορία του, το κοινωνικό και πολιτισμικό του υπόβαθρο, τον τρόπο που μιλάει, δεν μπορεί να πάντα να εξομιλούνται για».

Γιώργος Σκαμπαρδώνης

Αγγέλα Σωτηρίου

Χρήστος Χωμενίδης

ητας

Πρέπει η λογοτεχνία να είναι πολιτικά ορθή;

Της ΣΟΦΙΑΣ ΚΑΛΑΜΑΝΤΗ

λογοτεχνικά έργα

να μην ενochλίσουν κανέναν».

Δεν θα έπρεπε επίσης να διαχωρίζουμε έναν δημιουργό από το έργο του και την εποχή του; «Το έργο υπάρχει από μόνο του και ταξιδεύει» υποστηρίζει ο **Γιώργος Σκαμπαρδώνης**. «Αν το συνδέσουμε βίαια με τον δημιουργό και τα βιώματά του, τότε πρέπει η Άγκαθα Κρίστι να έχει κάνει διακόσιους φόνους με τα ίδια της τα χέρια».

Συγγραφείς και εκδότες σε ένα τοπίο ελέγχου του περιεχομένου

Πώς λειτουργεί ο εκδοτικός κόσμος σε αυτές τις συνθήκες και με ποιους τρόπους μπορεί να εκκραστεί ένας συγγραφέας όταν υποχρεώνεται να φιλτράρει τόσο προσεκτικά τη γλώσσα του; «Κριτήριο για την έκδοση ενός βιβλίου ήταν και παραμένει η ποιότητά του που υπηρετείται από την αρμονία μορφής και περιεχομένου με βάση φυσικά τις αξίες που προσβύει ο εκδοτικός μας οίκος» τονίζει η **Αγγέλα Σωτηρίου**. «Από τη στιγμή που αποφασίζεται η έκδοση, η δουλειά των δημιουργών σε συνεργασία με το εκδοτικό τμήμα γίνεται για να εξυπηρετηθεί το κοινό αυτό όραμα».

Κατά τη **Στέλα Ζουμπουλάκη**, «η θέση των εκδοτών κατά τη γνώμη μου πρέπει να μείνει ανεπηρέαστη από όλη αυτή τη συζήτηση. Για την ώρα τουλάχιστον. Οι εκδότες, από τη θέση εξουσίας που κατέχουν, πρέπει να κρίνουν και να αποφασίζουν τι θα εκδώσουν με τον τρόπο που έκαναν πάντα. Με βάση το κριτήριό του ο κάθε εκδότης – ηθικό, πολιτικό και αισθητικό – διαλέγει και αποφασίζει τι θα εκδώσει και τι όχι. Δεν μπορεί όμως να κάνει κομποραπτική στα κείμενα για να τα φέρει πιο κοντά στις δικές του αντιλήψεις και τα γούστα του. Και ένας συγγραφέας πρέπει να μπορεί να γράψει ελεύθερα, με τη γλώσσα που θέλει».

«Πιστεύετε ότι είναι παροδική αυτή η άτυπη καμπάνια της πολιτικής ορθότητας ή μήπως έτσι θα προσλαμβάνουμε τις τέχνες στο εξής;» ρωτάμε την **Αγγέλα Σωτηρίου**. «Τα πάντα ρει. Αλλάζουν συνεχώς οι ανάγκες, οι πεποιθήσεις, οι αντιλήψεις, οι απαιτήσεις, τα συναισθήματα των ανθρώπων – αλλάζουν οι εποχές. Το μέλλον θα δείξει».

Ενώ ο **Χρήστος Χωμενίδης** δηλώνει από ίδιου συγγραφέα αισιόδοξος. «Θέλω να πιστεύω ότι το υπερπλεονάζον κλάσμα των τεχνών, η ακύρωση έργων και δημιουργιών, αποτελεί έναν κακού γούστου συρμό, ο οποίος θα περάσει και θα φύγει. Εάν πάλι διαψευστώ, θα κάνω – τι άλλο; – αντίσταση».

Η **Στέλα Ζουμπουλάκη** πιστεύει πως «βρισκόμαστε σε μια περίοδο αλλαγής και επανεξέτασης παγιωμένων αντιλήψεων που παρελθόντος, και σε αυτές τις περιόδους έχουμε την τάση να τα σαρώνουμε όλα στο πέρασμά μας. Νομίζω πως κάπου θα πρεμίσει όλο αυτό και τα πράγματα θα θεθούν στη σωστή τους βάση και η πολυπόθητη αρμονία θα βασιλεύσει και πάλι».

Ο προσωρινός επίλογος ενός ζητήματος που σίγουρα θα μας απασχολήσει και στο μέλλον, έρχεται από τον **Γιώργο Σκαμπαρδώνη**: «Η Τέχνη θα νικήσει τους κορκεταζήδες».

Στην περίπτωση του **Ian Fleming**, η έμφαση θα δοθεί στην αφαίρεση προβληματικών φυλετικών αναφορών από τις ιστορίες του **James Bond** με την **Ian Fleming Publications Ltd**, την εταιρεία που κατέχει τα πνευματικά δικαιώματα των έργων, να αναθέσει σε συμβουλευτική εταιρεία και τους λεγόμενους «αναγνώστες ευαισθησίας» («sensitivity readers») την αναθεώρηση των κειμένων. Έχει ήδη γνωστοποιηθεί πως στις νέες εκδόσεις των ιστοριών του πράκτορα 007 θα υπάρχει εισαγωγική δήλωση αποποίησης ευθύνης. Στη δήλωση θα τονίζεται πως «ορισμένοι όροι και συμπεριφορές του έργου, οι οποίοι ήταν κοινοί και αποδεκτοί στην εποχή τους, ενδέχεται να θεωρηθούν προβληματικοί από τους σύγχρονους αναγνώστες και για αυτό έχουν γίνει τροποποιήσεις στην παρούσα έκδοση, η οποία διατηρεί το ύφος όσο το δυνατόν πιο κοντά στο αρχικό κείμενο και στην περίοδο στην οποία αναφέρεται». Πιο πρόσφατο στο αναθεωρητικό απόσπασμα, η **Agatha Christie** και τα αστυνομικά της μυθιστορήματα. Εάν η αλλαγή τίτλου στο βιβλίο «*το Μικρό Νέγρο*», που πλέον τιτλοφορείται «*Και δεν έμεινε κανένας*», εθεωρείτο επαρκής τροποποίηση πριν μερικά χρόνια – ώστε να μη φιγουράρει ένας προσβλητικός όρος στο εξώφυλλο της ιστορίας μυστηρίου με τις περισσότερες πωλήσεις στον κόσμο –, σήμερα κρίνεται ως μία μάλλον πρωτόδεια παρεμβατική διόρθωση. Ο εκδοτικός οίκος **Harper Collins** σκοπεύει να τροποποιήσει συνολικά το περιεχόμενο των περιπετειών του **Ηρακλή Πουαρό** και της **Μις Μαρπλ**, αφαιρώντας και αλλάζοντας φράσεις ή και ολόκληρα αποσπάσματα, τα οποία κρίθηκαν ως «ακατάλληλα» για τους αναγνώστες του σήμερα.

Είναι τα παραπάνω περιστατικά μεμονωμένα ξεσπάσματα ενός πολιτικό-ορθού καλλωπισμού, ώστε οι επιφανείς εκδοτικοί οίκοι να δείξουν πως συμβαδίζουν με τα σημεία των καιρών; Η μήπως είμαστε στην αρχή ενός αναθεωρητικού κύματος, το οποίο σκοπεύει να επικαιροποιήσει με τρόπο αυθαίρετο λογοτεχνικά εργασταθμούς, προσγειώνοντάς τα διά της βίας στο παρόν; Όλες οι «συμβουλευτικές εταιρείες» που λειτουργούν ως αυτόκλητοι ιεροεξεταστές λογοκρίνοντας φράσεις και θεματικές, φαίνεται να λαμβάνουν υπόψη τα κριτήρια νεοαριστέρων δικαιωματιστικών καταβολών ηθικολογικής ορθότητας που ισχύουν εν έτη 2023. Σε όλες τις εξαγγελίες των επανεκδόσεων τονίζεται πως σκοπός είναι η προστασία του «σύγχρονου» αναγνώστη, ώστε αυτός να ψυχαγωγηθεί ανέμελα, απερίσπαστος από λεκτικές ή θεματικές κακοτοπιές. Αυτή η τόσο απλουστευτική προσέγγιση, όμως, στην πραγματικότητα υποτιμά και αδικεί τον ρόλο και τις λειτουργίες της λογοτεχνίας, υποβαθμίζοντάς την απλώς ως ένα μέσο ψυχαγωγίας για να περάσει κανείς την ώρα του.

Η λογοτεχνία, όπως και όλα τα έργα τέχνης, εσωκλείει στον πυρήνα της ένα σαφώς προσδιορισμένο χωροχρονικό στιγμιότυπο, φέρει μέσα της το αποτύπωμα της εποχής της: στα ήθη, στην αισθητική, στις αντιλήψεις για τον κόσμο, στην ηθική σκέψη. Η κοντόφθαλμη εμμονή του να φέρει κανείς παλαιότερα έργα στο σήμερα δεν πετυχαίνει τίποτε άλλο από μια κριοτοποίηση του χρόνου, των ηθών και των ιστορικών τομών που είναι εκούσια ή ακούσια ενσωματωμένα στις περιγραφές, στους ήρωες και στην καθαυτή εξέλιξη μιας ιστορίας. Στην πραγματικότητα, η αναθεώρηση αυτή αποτελεί μία διεργασία

βαθύτατα αυτάρεσκη και επιφανειακή. Μοιάζει οι υποστηρικτές των τροποποιήσεων να θεωρούν υποσυνείδητα πως το παρόν τους θα κρατήσει για πάντα. Έχουν την πλήρη βεβαιότητα πως όσες θέσεις έχουν κερδίσει σήμερα τον χαρακτηρισμό του «πολιτικά ορθού», αυτοδύνατα θα παραμείνουν ίδιες σε 50 ή 100 χρόνια, διατηρώντας κάποιου είδους αλάθητο.

Επιπλέον, ποιος δύναται να αποφασίζει με τρόπο απόλυτο τι είναι πολιτικά ορθό και τι όχι; Είναι χαρακτηριστικό πως ταμπέλες όπως «προβληματικός» αποτελούν εξαιρετικά βολική φραστική επιλογή για να στιγματιστεί ένας συγγραφέας και το έργο του. Η λέξη ενέχει μία εγγενή υποκειμενικότητα, οτιδήποτε μπορεί να είναι «προβληματικό», εφόσον τα κριτήρια κάθε φορά εναλλάσσονται και παραμένουν στρατηγικά ασαφή σε όλες τις σχετικές εξαγγελίες. Το «προβλημα» μπορεί ως έννοια να ειδοθεί ως κάτι περισσότερο υποκειμενικό από τον «κίνδυνο» ή την «καταστροφή», αφήνοντας έτσι περιθώριο για περαιτέρω προσηθικές θεματικών και φράσεων κάτω από την «προβληματική» ομπρέλα, ανάλογα με το τι προσβάλλει και θίγει τον κάθε αναγνώστη. Βεβαίως, όλη αυτή η επίθεση στα κλασικά έργα γίνεται ως επί το πλείστον από τους νεαρότερους αναγνώστες του TikTok και του Instagram. Αναγνώστες που θεωρούν πως εάν δεν καθάρσει ο κόσμος από το περιεχόμενο που δεν συμβαδίζει με το σαφώς προσδιορισμένο, παροντικό αζιακό τους, τότε οπωσδήποτε βιώνουμε έναν σκοτεινό, δυσβάσταχτο «Μεσαίωνα» (λέξη που επίσης φοριέται πολύ από άτομα που συνήθως ιδέα δεν έχουν τι εστί Μεσαίωνα). Και φυσικά, όλα τα παραπάνω αφορούν αποκλειστικά έργα δυτικών λευκών συγγραφέων. Πουθενά αλλού δεν αναζητούνται αντίστοιχα «προβληματικά» μοτίβα με σεξιστικά, ρατσιστικά ή άλλους είδους στερεότυπα.

Τι έχει σειρά μετά από αυτές τις αλλαγές; Μήπως η προσπάθεια κατάργησης της έμφυλης γλώσσας; Μπορεί σύντομα το αρσενικό και το θηλυκό να θεωρηθούν από κάποια «προοδευτικά» μυαλά ως αναπαρωγές ενός δυαδικού εξουσιαστικού προτύπου, που δεν είναι με τη σειρά του επαρκώς συμπεριληπτικό και το μόνο που πετυχαίνει είναι η διαίωση ενός πατριαρχικού μοντέλου θέασης του κόσμου. Μπορεί να πρέπει οι λογοτεχνικοί ήρωες να είναι άφυλοι, με το χαρακτηριστικό @ στην κατάληξη των προσδιορισμών τους. Όλα τα παραπάνω, το μόνο που καταφέρνουν είναι να ευτελίζουν τα λογοτεχνικά έργα. Εάν δεν μπει ένα σποιν σε αυτές τις διεργασίες, η λογοτεχνία θα καταλήξει να μην αποτυπώνει ούτε τον κόσμο ούτε τις παθογένειές του. Κάθε παλιό ή νέο λογοτεχνικό προϊόν θα κινδυνεύει να μετεξελιχθεί σε λάφυρο της εκάστοτε μικροπολιτικής διαμάχης για τη συμβολική υπεροχή στο πεδίο του ιδεολογικού ανταγωνισμού. Για να μη φτάσουμε εκεί, πρέπει να συνειδητοποιήσουμε πως με το να ξαναγράψουμε ολόκληρα κεφάλαια της λογοτεχνίας μας, λησμονούμε την Ιστορία μας και την πολιτισμική μας κληρονομιά εν γένει. Η λογοτεχνία δεν είναι απλώς ένας ακόμη περιπολιτικός που υποτάσσεται στα μικροπρεπή «θέλω» και τις ανησυχίες μας. Είναι η πιο σύνθετη καλλιτεχνική έκφραση, που ίσως τελικά έχει την υποχρέωση να μην είναι πολιτικά ορθή για να μας υπενθυμίζει πως ο κόσμος δεν είναι ούτε όπως τον φανταζόμαστε, ούτε όπως τον θέλουμε. Για να προκαλεί, να προβληματίζει και να κινητοποιεί.